

Komitean jäsenten vastaukset sosiaaliturvassa tunnistetuista ongelmista

Tämä muistio on kooste komitean jäsenten lähettämistä vastauksista koskien sosiaaliturvassa tunnistettuja ongelmia. Tämän muistion sisältämistä näkemyksistä ei ole miltään osin muodostettu komitean yhteistä näkemystä tai kantaa.

A. Mitkä ovat Suomen nykyisen sosiaaliturvan ongelmat, jotka tulisi ratkaista nopeammalla aikataululla?

Järjestelmän monimutkaisuus

Nopeammalla aikataululla tulisi ratkaista/korjata sosiaaliturvan monimutkaisuus, pirstaleisuus ja byrokraattisuus. Erityisen tärkeää tämä on niille asiakkaille, joiden valmiudet selvitä byrokratiasta ja tunnistaa velvoitteitaan on alhainen.

Tukimuotoja on nykyisin niin paljon, että järjestelmämme muistuttaa lähinnä tilkkutäkkiä ja on erittäin monimutkainen. Nyt asiakkaalta vaaditaan monipuolista ymmärrystä ja osaamista tukijärjestelmästä. Tuhannet henkilöt, jotka olisivat oikeutettuja tukiin, eivät hae niitä.

Monimutkaisuus ja tilkkutäkkimäisyys, mikä johtuu pitkälti siitä, että jokaiseen elämäntilanteeseen on oma tuki ja tuella omat ehtonsa, jotka poikkeavat toisistaan (esim. opiskelija, kotivanhempi, työtön, yrittäjä...) Myös tähän kytkeytyvä byrokraattisuus.

Ihmisen elämässä tilanteet vaihtelevat: opiskelu, yrittäjäyys, työttömyys, palkkatyö jne. Ihmisen siirtymät statukselta toiselle ovat hankalia ja aiheuttavat ongelmia erityisesti silloin, kun statukset limittyvät.

Järjestelmän monimutkaisuus ja viiveet - ihmiset ajautuvat väärille etuuksille ja etuudelta toiselle siirtyminen kestää liian kauan, etuuksia pitäisi olla vähemmän.

Järjestelmän byrokraattisuus sekä epätasapaino alikäytön ja väärinkäytön torjumisessa - etuuksien saamisen ehtoja tulisi keventää kohti tulotarveharkintaa ja syyperusteen yksinkertaista toteamista.

Byrokratia on ongelma nykyisessä monen tuen mallissa. Byrokraloukut saadaan pois, kun etuudet yhdistetään yhdeksi. Helpointa olisi aloittaa esim. työmarkkinatuen, peruspäivärahan ja toimeentulotuen perusosan yhdistämisellä.

Pitäisi helpottaa eritoten perusturvan ja toimeentulotuen osalta sosiaaliturvabyrokratiaa yhdenmukaistamalla käsitteitä ja maksatuskäytäntöjä sekä helpottamalla vastikkeellisuutta esimerkiksi uudistuksilla, joista nyt koronaoloissa saadaan kokemuksia.

Etuuksien ja tukien hakeminen ja maksaminen

Tuen hakemisen ja sen saannin pitää olla helppoa saantiedellytysten täytyessä. Esimerkiksi Kelan sivuilla tieto siitä, mikä tuki koskee mitäkin elämäntilannetta, tulisi olla asiakkaalle helposti saatavilla heti ensimmäisen yhteydenoton aikana.

Tiedonkulkua ja -käyttöä on parannettava. Tukea hakevan ei pidä antaa samoja tietoja monesti.

Päätöksentekoa on nopeutettava merkittävästi, mahdollisesti hyödyntäen automatisoitua päätöksentekoa.

Tuen saajalle mahdollisuus jaksottaa tukensa itse useampaan maksatukseen kuukaudessa, esimerkiksi siten, että kuun alussa tilille tulisi vuokrat rahat + puolet niiden yli jäävistä rahoista ja kuun puolivälissä loput. Tämä lisäisi huomattavasti talouden hallintaa sellaisilla ihmisillä, joille kuukausi on liian pitkä aika. Niin kauan kuin opintoja kustannetaan opintolainalla, sama mahdollisuus pitäisi saada myös opintolainaan. On ongelmallista, että kaikkien itseään etsivien nuorten pitäisi pystyä säännöstelemään talouttaan puoli vuotta etukäteen.

Uudistus tulisi aloittaa etuuksia myöntävän hallinnon yhdistämisestä yhdelle luukulle tai ainakin yhteistyö yhden katon alle. Siten pompottelu luukulta toiselle vähenisi ja jokaiselle etuuden tarvitsijalle voitaisiin saada henkilökohtainen vastuuohjaaja.

Kelan ja työttömyyskassojen käytänteiden ja säädösten sujuvoittaminen, mukaan lukien selkokielineen ohjeistus ja ihmislähtöinen palvelumalli. Kelan maksamien etuuksien maksuspäivien järjeistäminen ja koordinointi palvelemaan heikoimmassa asemassa olevia (asumistuki, työttömyysturva ym.)

Perustettaisiin universaali ansioturvakassa Kelan yhteyteen.

Perhe- ja ruokakuntakäsitteet

Sosiaaliturva nojaa edelleen vanhentuneeseen käsitykseen ydinperheestä. Tämä tuottaa ongelmia mm. niille, jotka asuvat yhdessä, mutta eivät koe olevansa elatusvelvollisia suhteessa toisiinsa (kimppa-asujat, nuoret yhteen muuttaneet parit, ylisukupolvisesti asuvat...) Toisaalta ongelma on myös se, että sosiaaliturvassa on lukuisia erilaisia perheen määritelmiä.

Ihmisillä tulisi olla oikeus määritellä ilmoituksella, keitä hänen ruokakuntaansa kuuluu. Ei voi olla niin, että yhteisen kimppakämpän vuokraaminen tai edelliseltä asukkaalta unohtunut muuttoilmoitus johtaa parisuhdeolettamaan Kelassa.

Perusturvan taso ja toimeentulotukiriippuvuus

Perusturvan taso on liian alhainen, mikä johtaa siihen, että ihmiset putoavat pysyvästi toimeentulotuen varaan. Toimeentulotuelta taas on vaikea nousta. Perusturvan tason nosto ja jonkinlaista joustoa myös toimeentulotukeen.

Köyhyys ja toimeentulotukiriippuvuus. Ensisijaisen syyperusteisen turvan alhaisuus suhteessa toimeentulotukeen. Pitkäaikaisen toimeentulotukiriippuvuuden vähentäminen.

Yhteensovittaminen ansiotuloihin ja kannustinloukut

Miten sosiaaliturvamalli huomioi nykyajan työmarkkinat ja työsuhteiden muutokset? Sosiaaliturva ei tunnista kaikkia työn ja tulojen muotoja eikä elämäntilanteita tai niiden yhdistelmiä ja on niiden suhteen usein epäjohdonmukainen: Esim. palkansaajat, yrittäjät, itsensä työllistäjät/palkkatulot, omaishoitajat, tutkijat, taiteilijat (apurahat + myyntitulot), tekijänoikeustulot, jatkuvasti työhön liittyvää taitoa harjoittavat (esim. muusikot) ilman tuloja.

Nopealla aikataululla suurimmat ongelmat ovat pirstaleisuus, ennakoinnattomuus ja tilanteet, jolloin työnteko ei kannata tai pelätään, että se ei kannata. Ylipäättään tilanteet jolloin ihminen ei voi toteuttaa aktiivisia valintoja.

Sosiaaliturvan kannustin- ja byrokraatialoukkujen purkaminen. Turva ei aina ole kannustava, mikä tekee tien ulos köyhyydestä vaikeaksi, erityisesti toimeentulotuki muodostaa pahan kannustinloukun.

Satunnaisten työtehtävien tekeminen sovitellulla päivärahalta on hankalaa, koska työaikavalvontaa ei uusissa töissä aina ole. Työttömyysturvan ja osittaisen työntöön parempi yhteensovitus (suojaosan määrän pysyvä nostaminen esimerkiksi 500 euroon). Etätyön laajenemisen mahdolliset vaikutukset sosiaaliturvaan ja etuuksiin. Tilanteet, jolloin sosiaaliturva muodostaa taloudellisen esteen uuden ammattitaidon hankkimiselle.

Työn vastaanottamisen helpottaminen, esimerkiksi yksineläville ja lapsettomille avopareille oikeus työasuntovähennykseen. Työssäkävien omaishoitajien aseman parantaminen. Ylivelkaantuneiden aseman parantaminen ja ulosoton suojaosan korottaminen.

Lyhennettäisiin ansioturvan kestoa. Poistettaisiin työttömyyseläkeputki. Tuotaisiin toimeentulotuen asumisosaan omavastuu.

Ennakoitavuutta on lisättävä vähintäänkin siten, että henkilön on mahdollista kaikissa olosuhteissa tietää etukäteen, miten hänen toimintansa vaikuttaa etuuskertymiin. Ulkoistettaisiin yrityksille sellaisen

digitaalisen palvelun tuottaminen, jonka avulla kansalainen voi ennakoida valintojensa vaikutusta tulotasoon.

Palvelujen ja etuuksien yhteensovittaminen

Turvan ja tarjottujen palvelujen väärä kohdentuminen, ylipäättään laadukkaiden ja henkilökohtaisten palvelujen puute. Etuuksia ei aina ole sidottu niihin palveluihin, joita ihminen eniten tarvitsee.

Rangaistukset passivoivat ihmisiä. Etuuksien ja palveluiden tehtävä on tukea, voimauttaa ja motivoida oman tilanteen parantamiseen.

Jo nykyisenkin sosiaaliturvanormiston vallitessa voitaisiin Kelan, kuntien ja työvoimahallinnon palvelut yhdistää yhdeksi ”TYP”-luukuksi, joka sekä patistaisi työhön että ohjaisi kuntoutukseen ja sosiaalipalveluihin.

Työllisyys- ja sosiaalipalveluiden ja etuuksien yhteensovitus, erityisesti mielenterveys- ja päihdepalveluiden vahvistaminen työkykyisyyden vahvistamiseksi. Miten alkavat kuntakokeilut voivat vahvistaa palvelu-etuudet -kokonaisuutta?

Sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksu-uudistuksen jatkotyö kaikkein heikoimmassa asemassa olevien toimeentulon turvaamiseksi.

Työkyvyttömiä asema

Kiistatta työkyvyttömät henkilöt on siirrettävä työttömyysturvalta jollekin muulle etuudelle (esim. tilanteissa, joissa sairauspäiväraha päivät ovat loppuneet).

Esimerkiksi työttömän sairastuminen tuo ongelmia. Ihminen ei hakeudu sairauspäivärahalle, koska se on alhaisempi, mutta hän ei kykene työttömän velvoitteisiin. Tai väärällä etuudella oleminen tietyissä tilanteissa, esimerkiksi sairauspäivärahakauden loppuessa ihminen joutuu työmarkkinatuella, vaikka on vielä sairas.

On tarkasteltava sairauspäivärahan myöntämisen käytäntöjä. Tiettyjen diagnoosien (esim. päihdesairaudet ja huonosti tunnetut sairaudet) kohdalla sairauspäivärahan myöntämisessä on ongelmia, joiden seurauksena lääkärin sairauslomatodistuksella olevat ihmiset joutuvat olemaan työttömyysturvalta, opintotuella tai toimeentulotuella. Lisäksi koska sairauspäivärahan saaminen riippuu lääkärin kyvystä kirjoittaa lausunto ”oikein”, päiväraha hylkäyksissä todennäköisesti on sosioekonomista valikoivuutta.

Lapsiperheiden asema

Perhevapaajärjestelmä on uudistettava työelämän tasa-arvoistamiseksi ja perheiden valintamahdollisuuksien ja jouston lisäämiseksi. Uudistus on toteutettava nyt.

Lapsiperheköyhyyden lieventäminen (mm. vanhempainpäivärahojen määräytymisperusteiden tarkistaminen tukemaan perheiden toimeentuloa).

Yrittäjien asema

Konkurssiin joutuneiden ja tyhjän päälle jäävien yrittäjien, erityisesti yksinyrittäjien, sosiaaliturvan vahvistaminen ja uudelle yrittäjäpolulle tukeminen – yritystulon ja palkkatulon parempi yhteensovitus.

Maatalousyrittäjien sosiaaliturvan vahvistaminen (mm. oikeus työttömyysturvaan sekä lomituspalveluiden turvaaminen).

Opiskelu

Kouluttautuminen ei ole riittävän helppo tai houkutteleva vaihtoehto – omaehtoisen koulutuksen ehdot ovat epäselvät ja vaihtelevat eri puolilla maata, myös tutkintoon johtava koulutus pitäisi käydä ”aktiivisuudeksi”.

Opiskelijoiden sosiaaliturvasta huolehtiminen tilanteessa, jossa opiskelijoiden työmahdollisuudet heikentyvät työttömyyden kasvaessa (mm. opintotuen tulo rajojen korotus, opintotukeen vaikuttavien vanhempien tulojen tulo rajojen korotus).

Ajankohtainen tilanne

Nopealla aikataululla ratkaistavien ongelmien kimppu on kasvanut ja vaikeutunut koronakriisin vuoksi. Kriisistä seuraa välittömästi ihmisten toimeentuloon, hyvinvointiin ja palveluiden saatavuuteen suuria ongelmia.

B. Mitkä ovat Suomen nykyisen sosiaaliturvan keskeisimmät ongelmat, jotka tulisi ratkaista pidemmällä aikavälillä?

Kokonaisuuden uudistaminen

Sosiaaliturvan on taattava kohtuullinen toimeentulo, kun ihminen eri elämäntilanteiden takia ei ole tai ei voi olla työelämässä. Tavoitteena on, että sosiaaliturva pääsääntöisesti on väliaikainen ratkaisu.

Sosiaaliturvajärjestelmämme on byrokraattinen ja monimutkainen. Se on rakentunut aikana, jolloin oltiin joko työssä tai sosiaaliturvan varassa. Suurin ongelma on etuusjärjestelmän monimutkaisuus ja joustamattomuus, järjestelmä ei pysty vastaamaan ihmisten elämäntilanteiden nopeisiin muutoksiin. Palkkatyön, yrittäjyyden, opiskelun ja perheen yhteensovittaminen on erilaisten etuusjärjestelmien vuoksi vaikeaa ja järjestelmä ei kykene vastaamaan yhteiskunnan ja työelämän murrokseen.

Sosiaaliturvajärjestelmän käsitteistön kategorisuus ja vanhanaikaisuus. Myös Kelan järjestelmät ovat sellaisia, ettei muutoksia ole helppo tehdä. Tämä johtaa epäoptimaaliseen tilanteeseen.

Sosiaaliturva on uudistettava osana suurempaa kokonaisuutta, joka käsittää myös perhevapaat, varhaiskasvatuksen ja verotuksen. Sosiaaliturvauudistus on toteutettava vaiheittain.

Tarvitaan yleisempi syyperusteinen sosiaaliturva, johon ovat oikeutettuja kaikki yrittäjästä apurahansaajaan ja vakityöntekijästä keikkatyöläiseen. Turva ei saa pompottaa ihmistä luukulta luukulle, vaan sen on joustettava mahdollisimman automaattisesti elämäntilanteiden vaihdellessa. Tämän rinnalla tarvitaan harkinnanvaraista tukea, joka ottaa huomioon ihmisen erityistarpeet.

Sosiaaliturvan käyttöön liittyvä stigma ja häpeä sekä ihmisten tietämättömyys omista oikeuksistaan. Järjestelmän epäluotettavuus ja ennakoimattomuus – ihmiset eivät luota järjestelmän olevan heidän hyvinvointiaan varten ja turvaavan toimeentulon eri elämäntilanteissa, järjestelmä ei luota ihmisiin. Ihmiset eivät osaa ennakoida, miten järjestelmä heistä pitää huolta tai pitääkö.

Kaikkia edellä mainittuja ongelmia voi alkaa ratkoa jo tällä kaudella, vaikka työ jäisi vielä kesken (esim. elatusvelvollisuutta voi vähentää, vaikka sitä ei kokonaan purettaisi, kannustavuutta voi parantaa joidenkin ihmisryhmien kohdalla, perheen käsitettä voi joissakin tuissa yhtenäistää jne.)

Joissakin kysymyksissä on ehkä poliittisesti välttämätöntä edetä hitaasti ja tutkimuksen kautta. Esimerkiksi vastikkeellisuutta voidaan purkaa tai muuttaa kokeilemalla tai etenemällä asteittain, jotta nähdään paremmin, mitä vaikutuksia vastikkeettomuudella todella on ja millä muilla keinoin ihmisiä voidaan aktivoita.

Tukien takaisinperintä ja tulojen vyörytys ovat ongelma. Ne voidaan poistaa yhden tuen mallissa, johon tulisi elämäntilanteen huomioivia ns. lisäosia.

Sosiaaliturvan rahoitus

Sosiaaliturvan rahoituksen riittävyys. Jos sosiaaliturvan varassa olevien määrä jatkaa kasvamistaan samalla kun sosiaaliturvan rahoittajien määrä vähenee, tästä muodostuu ongelma, joka on pakko ratkaista.

Sosiaaliturvan rakenteellista ja sisällöllistä uudistamista vaikeuttaa julkisen talouden kestävyysvaje. Toisaalta kestävyysvajeen umpeen kurominen ja julkisen talouden tervehtyttäminen edellyttävät sosiaaliturvajärjestelmän rakenteellista uudistamista ajureinaan työllisyysasteen nosto, yrittäjyyden lisääminen ja kansalaisten perusturvan turvaaminen.

Koska valtiolla on velvoite huolehtia ihmisten välttämättömästä toimeentulosta, perusturvatasoisten etuuksien rahoittaminen kaikilta kerättävillä veroilla on perusteltua.

Yhteensovittaminen ansiotuloihin ja kannustinloukut

Pidemmällä aikavälillä tulee kiinnittää huomiota työnteon kannattavuuteen. Uudistuksen päämääränä tulee olla työnteon kannattavuuden parantaminen kannustinloukkuja ja työttömyysloukkuja vähentämällä.

Pitkällä aikavälillä turvan pitää kannustaa työhön ja opiskeluun. Sen pitää olla taloudellisesti kestäväällä pohjalla.

Sosiaaliturvan keskeinen ongelma on sen aiheuttama hyvinvointitappio alhaisemman työllisyyden muodossa. Sosiaaliturva on voitava yhdistää parempiin työnteon kannustimiin. Tukien yhdistäminen ja velvoittavuus ovat tässä avainsanat.

Työn vastaanottaminen on aina oltava kannattavaa. Sosiaaliturvasta tehdään kannustavampi vähentämällä tukea nykyistä tasaisemmin tuensaajan tulojen kasvaessa.

Järjestelmän kannustavuus – tulojen sovittelu yhdessä kaikkien etuuksien kanssa samalla tavalla.

Osatyökykyisten ja vammaisten henkilöiden etuuksien ja työtulojen yhteensovitus ei toimi riittävällä tavalla.

Perusturva

Perusturvan tasoa on nostettava siten, että toimeentulotuki palaa alkuperäiseen tarkoitukseensa paikkaamaan poikkeuksellisia tilanteita. Etuuksien taso – jokaiselle on turvattava kohtuullinen minimikulutus ja ihmisarvoinen elämä. Etuustasoja pitää yhtenäistää ja selkiyttää.

Sosiaaliturva yksinkertaistuu, kun eri tukimuodot yhdistetään yhdeksi yleistueksi. Yleistukea täydennetään erilaisilla lisillä ihmisten erilaisen elämäntilanteen huomioimiseksi.

Turva voi olla useampiportainen, jolloin perustaso turvaa minimitoimeentulon kaikissa olosuhteissa, tätä täydentää harkinnanvarainen tarpeeseen perustuva osuus, toinen taso perustuu selkeisiin syihin ja kolmas taas aktiiviseen toimintaan.

Siirtyminen sellaiseen perustuloon, jonka taso ei alittaisi nykyisen perusturvan tasoa. Mikäli tämä ei ole mahdollista, askel oikeaan suuntaan olisi malli perusturvaetuuksien yhdistämisestä yhdeksi etuudeksi, jonka piiriin voisi päästä erilaisilla perusteilla (työttömyys, sairaus jne.), kuitenkin siten, että opiskelu olisi yksi tällainen syy perusturvalle.

Perustulokokeilun (toki vaillinaisen) kaksi oleellista tulosta olivat, että perustulo lisäsi hyvinvointia ja ei vähentänyt työhalukkuutta. Tämä osoittaa, että pitää rakentaa joustavaa mallia, joka takaa riittävän perustulon ja jonka päälle pitää voida rakentaa ilman monimutkaista byrokratiaa.

Ansioturva

Sosiaalietuuksien ansiosidonnaiset osat tulisi erottaa omiksi järjestelmikseen. Niitä voitaisiin rahoittaa suorilla maksuilla tai rahastojen kautta, mutta ei veroilla tai veroluonteisilla maksuilla. Elintason turvaaminen ei ole järjestelmä, johon ihmisiä pitäisi ”pakottaa”, vaan heillä pitäisi olla mahdollisuus valita työtilanteen mukaan vaihteleva elintaso tai elintasonsa turvaaminen vakuutusmaksujen sijaan jollakin muulla järjestelyllä (esim. omaisuutta kerryttämällä).

Asumisen tukeminen

Asumistuki on uudistettava yhdessä asuntopolitiikan ja sen tukivälineiden kanssa. Asumistuen erillisyyttä ja monimutkaisuutta – asuntopolitiikan reformi. Kohtuuhintaista asumista tarvitaan enemmän, ennen mahdollisuutta asumistuen laajentamiseen.

Asumistuen valuminen hyvävaraisille on ongelma tilanteessa, jossa tukeen vaikuttavat vain tulot, eivät varat.

Opiskelijoiden liittäminen yleiseen asumistukeen maksoi paljon. Uuden tuen tulisi suosia myös yhteisasumista soluasunnoissa.

Toimeentulotuki

Toimeentulotuen passivoiva vaikutus poistettava erityisesti pitkäaikaisilta tuensaajilta.

Toimeentulotukea kehitettävä sosiaalityön välineenä antamalla tarkemmat ohjeistukset ennaltaehkäisevän toimeentulotuen myöntämisestä, nyt käytännöt vaihtelevat kunnissa paljon. Sosiaalista luototusta on kehitettävä, nyt sitä käytetään lähinnä velallisilla. Pitäisi olla mahdollista myös tilanteissa, joissa henkilö voisi pienellä sijoituksella parantaa oleellisesti työllistymismahdollisuuksiaan (esim. ajokortti).

Palvelujen ja etuuksien yhteensovittaminen

Työelämän ulkopuolella olevien työvoimapalveluja on tehostettava ja jatkokoulutusta ja kuntoutusta parannettava.

Alhainen syntyvyys – voidaanko sosiaaliturva- ja palvelujärjestelmän paremmalla yhteensovituksella edistää korkeampaa syntyvyyttä?

Eri henkilöryhmien asema

Lapsiperheiden etuudet ja palvelujärjestelmä eivät yhdessä riittävästi tue lasten ja nuorten tasapainoista kasvua (syrjäytyneisyys) ja hillitse lapsiperheköyhyyttä, erityisesti yksinhuoltajien ja monilapsisten perheiden tilanteeseen on haettava parannuksia.

Työelämän ulkopuolista hoivavastuuta kantavien, kuten pitkään lapsiaan ja läheisiään hoitavien, sosiaaliturvan ongelmat, ml. alhainen eläkekertymä.

Pitemmän päälle nykyinen sirpaleinen opintotukijärjestelmä ei sovi yhteen elinikäisen oppimisen kanssa, kun oletusarvoisesti jokaisen olisi hyvä opiskella ainakin työttömyysjaksoilla ja opintoja suoritetaan myös muiden maiden oppilaitoksiin verkon kautta. Opiskelijoiden sosiaaliturvan painopisteet – onko opintotuki jatkossakin lainapainotteista? Jatkuvan oppimisen periaatteen toteuttaminen ja sen opintoetuudet eli aikuisopintotukijärjestelmän kehittäminen (mm. opintosetelit ja voucherit).

Perusturvatasoisten etuuksien on turvattava yhdenvertaisesti myös yrittäjiä.